

СОЛИҚ ИМТИЁЗЛАРИНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ ВА УЛАРНИНГ ФИСКАЛ СИЁСАТДАГИ АҲАМИЯТИ

Исаев Аслиддин Икром ўғли

Тошкент давлат иқтисодиёт университети ҳузуридаги «Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантиришнинг илмий асослари ва муаммолари» илмий-тадқиқот маркази. Тошкент, Ўзбекистон. finansist-2019@mail.ru

ORCID: 0009-0002-7254-0316

DOI: https://doi.org/10.55439/EIT/vol11_iss2/i43

Аннотация

Мақолада солиқ имтиёзларининг назарий асослари ва унинг фискал сиёсатдаги аҳамияти баён қилинган. Шунингдек, солиқ имтиёзлари ҳукуматлар томонидан муайян иқтисодий фаолият ёки хатти-ҳаракатларни рағбатлантириш учун қўлланиладиган солиқ сиёсатининг шаклидир. Солиқ имтиёзларининг назарий асослари иқтисодий самарадорлик, тенглик ва барқарорликка эришишда солиққа тортишнинг ролини таъкидлайдиган давлат молияси тамойилларига бориб тақалади. Тадқиқот иши якунида муаллиф томонидан хулоса ва таклифлар шакллантирилган.

Калит сўзлар: солиқ, солиқ тизими, фискал сиёсат, солиқ имтиёзи, солиқ чегирмалари, самарадорлик, инвестиция, рағбатлантириш.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ НАЛОГОВЫХ ЛЬГОТ И ИХ ЗНАЧЕНИЕ В ФИСКАЛЬНОЙ ПОЛИТИКЕ

Исаев Аслиддин Икром ўғли

Научно-исследовательский центр «Научные основы и проблемы развития экономики Узбекистана» при Ташкентском государственном экономическом университете. Тошкент, Ўзбекистон.

Аннотация

В статье рассмотрены теоретические основы налоговых льгот и их значение в фискальной политике. Кроме того, налоговые льготы — это форма налоговой политики, используемая правительствами для поощрения определенных видов экономической деятельности или поведения. Теоретическая основа налоговых льгот восходит к принципам государственных финансов, которые подчеркивают роль налогообложения в достижении экономической эффективности, справедливости и стабильности. В конце исследовательской работы автором сформулированы выводы и предложения.

Ключевые слова: налог, налоговая система, фискальная политика, налоговые льготы, налоговые вычеты, эффективность, инвестиции, льготы.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF TAX INCENTIVES AND THEIR IMPORTANCE IN FISCAL POLICY

Isaev Asliddin Ikram ugli

Scientific research center "Scientific bases and problems of the development of the economy of Uzbekistan" under the Tashkent State University of Economics. Tashkent, Uzbekistan

Abstract

The article describes the theoretical foundations of tax relief and its importance in fiscal policy. Also, tax incentives are a form of tax policy used by governments to encourage certain economic activities or behaviors. The theoretical basis of tax incentives goes back to the principles of public finance, which emphasize the role of taxation in achieving economic efficiency, equity and stability. At the end of the research work, the author formulated conclusions and suggestions.

Key words: tax, tax system, fiscal policy, tax relief, tax deductions, efficiency, investment, incentives.

Кириш

Солиқ имтиёзларининг назарий асосларини давлат молияси тамойилларига асослаш мумкин, бу эса солиқларни иқтисодий фаолиятдаги бузилишларни минималлаштирадиган тарзда даромадларни оширишга қаратилган бўлиши кераклигини кўрсатади. Бошқача қилиб айтганда, солиқлар иқтисодий ўсиш ва фаровонликка энг кам салбий таъсир кўрсатадиган даромадларни оширишга қаратилган бўлиши керак.

Солиқ тизимида солиқ имтиёзлари одатда кенгроқ солиқ ислохотлари пакетининг бир қисми сифатида ёки мустақил сиёсат сифатида киритилади. Улар солиқ имтиёзлари одатда камайтирилган солиқ мажбурияти, солиқ имтиёзлари ёки солиқ имтиёзларининг бошқа кўриниши шаклида тақдим этилади. Кўпинча ҳукуматлар томонидан иқтисодий ўсишни ва инвестицияларни рағбатлантириш ёки бошқа сиёсий мақсадларига эришиш учун қўлланилади.

Бироқ шуни таъкидлаш керакки, солиқ имтиёзлари давлат даромадларини камайтириш ёки солиқ тизимида тенгсизликларни юзага келтириш каби кутилмаган оқибатларга ҳам олиб келиши мумкин. Шу сабабли, ҳукуматлар солиқ имтиёзларини амалга оширишдан олдин уларнинг ҳаражатлари ва афзалликларини диққат билан кўриб чиқишлари муҳимдир. Солиқ имтиёзлари мустақкам назарий асосга эга ва иқтисодий самарадорлик, тенглик ва барқарорликка эришиш учун самарали восита бўлиши мумкин. Бироқ, улар ўзларининг ҳаражатларини ва кутилмаган оқибатларини минималлаштирадиган ҳолда, уларнинг фойдаларини максимал даражада оширадиган тарзда ишлаб чиқилиши ва амалга оширилиши керак.

Фикримизча, солиқ имтиёзларини тадбиркорлик субъектларининг бутун иқтисодиёт учун фойдали бўлган иқтисодий фаолият билан шуғулланиши учун рағбатлантиришни яратиш орқали ушбу мақсадга эришиш йўли сифатида кўриш мумкин. Масалан, айрим тармоқлар ёки ҳудудларга инвестициялар учун солиқ имтиёзлари иқтисодий ўсишни ва янги иш ўринлари яратишни рағбатлантириши мумкин.

Шу билан бирга, солиқ имтиёзлари маълум бир соҳа ёки фаолиятни бошқаларга нисбатан афзал кўриш орқали иқтисодиётда бузилишларни келтириб чиқариши хавфи ҳам мавжуд. Бу самарасизликка олиб келиши ва иқтисодий фаровонликни пасайтириши мумкин. Бундан ташқари, солиқ имтиёзларини бошқариш қимматга тушиши мумкин ва солиқ тўлашдан бўйин товлаш ва бошқа шаклларга риоя қилмасликка олиб келиши мумкин.

Шу боис солиқ имтиёзлари ўз олдига қўйилган мақсадларга эришиш ва иқтисодий жиҳатдан самарали бўлишини таъминлаш учун уларни пухта ишлаб чиқиш ва баҳолаш зарур. Улар, шунингдек, самарали, адолатли ва шаффоф бўлган кенгроқ солиқ тизимининг бир қисми бўлиши керак. Бошқача қилиб айтганда, солиқ имтиёзлари яхши солиқ сиёсатининг ўрнини босувчи эмас, балки кенгроқ солиқ тизими доирасидаги восита сифатида қаралиши керак.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Ушбу тадқиқот доирасида иқтисодий адабиётларни ҳам ўрганиб чиқиш лозим деб ҳисоблаймиз. Чунки ишнинг сифати унинг халқаро тажрибада ҳам мавжуд бўлиши билан изоҳланиши табиий, албатта.

М.П.Деверукс ва Р.Грифисларнинг таъкидлашича, инвестициялар ва инновациялар учун солиқ имтиёзлари ҳукуматлар учун иқтисодий ўсиш ва технологик тараққиётни рағбатлантириш учун муҳим воситадир. Шу билан бирга, улар солиқ имтиёзларининг потенциал харажатларини, жумладан, уларнинг мураккаблиги, маъмурий юки ва суиистеъмол қилиш эҳтимолини таъкидлайди. Шунингдек, улар солиқ имтиёзларининг самарадорлигини, шунингдек, уларнинг бошқа солиқ сиёсати ва кенгроқ иқтисодий муҳит билан ўзаро таъсирини янада чуқурроқ ўрганишга чақирадилар [1].

Т.Ж.Бартик иқтисодиётни ривожлантириш учун солиқ имтиёзлари бўйича адабиётларни ҳар томонлама кўриб чиқиб, уларнинг иш ўринлари яратиш, инвестициялар ва бошқа иқтисодий натижаларга таъсирга эътибор қаратган. Унинг таъкидлашича, солиқ имтиёзлари иқтисодий ривожланиш учун самарали восита бўлиши мумкин, лекин улар кўпинча ҳаддан ташқари сотилади ва нотўғри ишлаб чиқилган. У солиқ имтиёзларини ишлаб чиқишда кўпроқ далилларга асосланган ёндашувни қўллашни тавсия қилади, жумладан, уларнинг самарадорлигини қатъий баҳолаш ва иқтисодий ривожланишнинг узоқ муддатли афзалликларига эътибор қаратади [2].

К.Волб ва бошқалар чекишни ташлаш ёки вазн йўқотиш каби саломатлик хулқ-атворини ўзгартириш учун солиқ имтиёзларидан фойдаланишни ўрганадилар. Уларнинг таъкидлашича, солиқ имтиёзлари хатти-ҳаракатларнинг ўзгаришини рағбатлантиришда, айниқса, таълим ва ижтимоий нормалар каби бошқа тадбирлар билан биргаликда самарали бўлиши мумкин. Бироқ, муаллифлар солиқ имтиёзлари барча турдаги соғлиқни сақлаш хатти-ҳаракатлари ўзгариши учун мос келмаслиги ва турли контекстларда уларнинг самарадорлигини тушуниш учун кўпроқ тадқиқотлар ўтказиш кераклигини огоҳлантиради [3].

Ушбу адабиётларда солиқ имтиёзлари сиёсий мақсадларига эришиш учун самарали восита бўлиши мумкинлиги, лекин иқтисодий жиҳатдан самарали бўлиши ва кўзланган натижаларга эришиш учун уларни пухта ишлаб чиқиш, баҳолаш ва амалга ошириш зарурлиги кўрсатилган. Солиқ имтиёзлари қайси шароитларда энг самарали бўлиши ва уларнинг бошқа солиқ сиёсати ва кенгроқ иқтисодий муҳит билан ўзаро таъсирини тушуниш учун қўшимча тадқиқотлар талаб этилади.

Р.Салабрес ва бошқалар солиқ имтиёзлари, хусусан, кичик ва ўрта корхоналар учун инвестицияларга ижобий ва сезиларли таъсир кўрсатишини аниқлайдилар. Бироқ, таъсир рағбатлантириш турига ва саноатга қараб ўзгаради. Тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, солиқ имтиёзлари инвестицияларни рағбатлантиришда самарали бўлиши мумкин, аммо уларни диққат билан йўналтириш ва иқтисодий жиҳатдан самарали бўлишини таъминлаш учун лойиҳалаш керак [4].

К.А.Клаузинг ўз мақоласида бизнес инвестициялари учун солиқ имтиёзлари ҳақида асосий маълумот беради ва уларнинг мумкин бўлган афзалликлари ва камчиликларини муҳокама қилади. Унинг таъкидлашича, солиқ имтиёзлари ривожланаётган мамлакатларда инвестицияларни рағбатлантириш учун самарали восита бўлиши мумкин, аммо улар даромадларни йўқотиш ва коррупция каби кўтилмаган оқибатларга йўл қўймаслик учун эҳтиёткорлик билан ишлаб чиқилиши ва амалга оширилиши керак. Шунингдек, мақолада солиқ имтиёзларининг вақт ўтиши билан самарадорлигини мониторинг қилиш ва баҳолаш муҳимлиги таъкидланган [5].

Ж.Норрегарднинг таъкидлашича, солиқ имтиёзлари сармойани рағбатлантиришда самарали бўлиши мумкин, бироқ улар иқтисодиётда

бузилишларни келтириб чиқариши ва даромадларни камайтириши мумкин. Мақолада, шунингдек, самарали, нейтрал ва шаффоф бўлган кенг қамровли солиқ тизимининг аҳамияти, солиқ имтиёзларини пухта ишлаб чиқиш ва баҳолаш зарурлиги ҳақида сўз боради [6]. Бироқ уларнинг самарадорлиги кўпинча нотўғри баҳолаш ва шаффофликнинг йўқлиги билан чекланади. Солиқ имтиёзлари тежамкор ва адолатли бўлишини таъминлаш учун улар самарали, содда ва шаффоф бўлган кенгроқ солиқ тизимининг бир қисми бўлиши керак” [7].

Ж.Мутти, Х.Грубертнинг фикрича: “Солиқ имтиёзлари сиёсат мақсадларига эришишнинг самарали усули бўлиши мумкин, аммо улар кутилмаган оқибатлар ва самарасизликларнинг олдини олиш учун эҳтиёткорлик билан ишлаб чиқилиши керак. Бу имтиёзлар таклиф этилаётган иқтисодий ва ижтимоий контекстни тўлиқ тушунишни, шунингдек, таъсирини баҳолашда қатъий назоратни талаб қилади” [8].

Ж.Слеморд: “Солиқ имтиёзлари иқтисодий ўсиш ва ижтимоий фаровонликни рағбатлантиришда муҳим роль ўйнаши мумкин, бироқ улардан тежамкорлик билан ва фақат самарали бўлиши мумкин бўлган жойда қўлланилиши керак. Уларнинг таъсирини максимал даражада ошириш учун солиқ имтиёзлари аниқ мақсадли, ошқора бўлиши ва солиққа тортилиши шарт. Бундан ташқари, солиқ имтиёзлари самарали, содда ва адолатли бўлган кенг қамровли солиқ тизимининг бир қисми сифатида ишлаб чиқилиши керак” [9].

Ж.Гравелле АҚШда солиқ имтиёзлари ва иқтисодий ўсиш ўртасидаги боғлиқликни ўрганади. Унинг фикрича, солиқ имтиёзлари иқтисодий ўсишга ижобий таъсир кўрсатиши мумкин, аммо рағбатлантиришнинг ҳажми ва тури муҳим. Унинг таъкидлашича, солиқ имтиёзлари белгиланган мақсадларга эришиш ва иқтисодий жиҳатдан самарали бўлишини таъминлаш учун эҳтиёткорлик билан баҳоланиши керак [10].

М.Ридер иқтисодий ривожланиш учун солиқ имтиёзларининг самарадорлиги ҳақидаги далилларни кўриб чиқади. Унинг фикрича, солиқ имтиёзлари бизнес ва сармояни жалб қилишда самарали бўлиши мумкин, бироқ улар иқтисодиётда бузилишларни келтириб чиқариши ва солиқ тўлашдан бўйин товлашга олиб келиши мумкин. У солиқ имтиёзлари инфратузилма, таълим ва ишчи кучини ривожлантиришга инвестицияларни ўз ичига олган кенгроқ иқтисодий ривожланиш стратегиясининг бир қисми бўлиши кераклигини таклиф қилади [11].

К.Руэбен Қўшма Штатлардаги давлат солиқларини рағбатлантириш дастурларининг иқтисодий самарадорлигини таҳлил қилади. Унинг фикрича, кўплаб солиқ имтиёзлари иқтисодий жиҳатдан самарали эмас ва улар иқтисодиётда бузилишларни келтириб чиқариши мумкин. Унинг таъкидлашича, солиқ имтиёзлари белгиланган мақсадларга эришиш ва иқтисодий жиҳатдан самарали бўлишини таъминлаш учун эҳтиёткорлик билан баҳоланиши керак. У, шунингдек, солиқ имтиёзларидан тежамкорлик билан ва иқтисодий фаолиятга сезиларли таъсир кўрсатиши мумкин бўлган ҳоллардагина қўлланилишини таклиф қилади [12].

Адабиётларни ўрганиш шуни кўрсатмоқдаки, солиқ имтиёзлари солиқ тизимида сиёсий мақсадларига эришиш ва солиқ тизимининг умумий самарадорлигини оширишда муҳим роль ўйнайди. Аммо улар ўз олдига қўйилган мақсадларга эришишлари ва иқтисодий жиҳатдан самарали эканлигига ишонч ҳосил қилиш учун эҳтиёткорлик билан ишлаб чиқилиши ва баҳоланиши керак деган хулоса шаклланмоқда.

Шунингдек, солиқ имтиёзлари камчиликлардан холи эмас. Уларни бошқариш қимматга тушиши мумкин ва агар улар тўғри ишлаб чиқилмаса ва амалга оширилмаса, фирибгарлик ва суиистеъмоллик хавфи мавжуд. Бундан ташқари, солиқ имтиёзлари, агар улар аниқ сиёсат мақсадларига эришиш учун эҳтиёткорлик билан

йўналтирилмаса, иқтисодиётда бузилишларни келтириб чиқариши мумкинлиги ҳақида дастлабки фикрлар шаклланмоқда.

Тадқиқот методологияси

Мақолада солиқ имтиёзлари назарий жиҳатдан кўриб чиқилган бўлиб, таҳлилнинг анализ, синтез, индукция, дедукция ва илмий абстракция усуллари қўлланилган ҳолда илмий натижалар ишлаб чиқилди. Кўплаб иқтисодчи олимларнинг адабиётлари шарҳи библиографик таҳлил усули воситасида амалга оширилган.

Таҳлил ва натижалар

Солиқ имтиёзларининг солиқ тизимидаги ўрни бўйича тадқиқотимизни олиб борсак. Айтиш керакки, солиқ имтиёзлари бир қатор сиёсий мақсадларига эришиш учун солиқ тизимида муҳим воситадир. Улар солиқ имтиёзларининг бир тури бўлиб, солиқ тўловчилар томонидан тўланадиган солиқ миқдорини пулга ёки уларнинг солиқ мажбуриятининг фоизи сифатида камайтиради. Солиқ имтиёзлари иқтисодий ўсишни рағбатлантириш, ижтимоий фаровонликни рағбатлантириш, экологик ва бошқа сиёсий мақсадларига эришиш учун ишлатилиши мумкин.

Солиқ имтиёзларининг асосий афзалликларидан бири шундаки, улар муайян фаолият ёки солиқ тўловчилар гуруҳларига йўналтирилиши мумкин. Мисол учун, тадқиқот ва ишланмалар учун солиқ имтиёзлари фирмаларни инновацияларга сармоя киритишга ундаши мумкин, кам таъминланган уй хўжаликлари учун солиқ имтиёзлари эса қашшоқлик ва тенгсизликни камайтиришга ёрдам беради. Солиқ имтиёзлари, шунингдек, углерод чиқиндиларини камайтириш ёки арзон уй-жойни рағбатлантириш каби ижтимоий жиҳатдан мақбул бўлган хатти-ҳаракатларни рағбатлантириш учун ҳам ишлаб чиқилиши мумкин.

Солиқ имтиёзлари сиёсат мақсадларига эришишдаги ролдан ташқари, солиқ тизимининг умумий самарадорлигини ҳам ошириши мумкин. Солиқ тўловчиларнинг солиқ мажбуриятларини камайтириш орқали солиқ имтиёзлари солиқлардан келиб чиқадиган иқтисодий бузилишларни камайтириши ва иқтисодий ўсишга ёрдам беради. Солиқ имтиёзлари, шунингдек, солиқ мажбуриятларини ҳисоблашни соддалаштириш ва солиқни режалаштиришга бўлган эҳтиёжни камайтириш орқали солиқ тизимининг мураккаблигини камайтириши мумкин.

Юқорида айтиб ўтган фикрларимизга қўшимча равишда, солиқ тизимидаги солиқ имтиёзларининг ролини муҳокама қилиш учун бир нечта таклифлар мавжуд:

Ҳар хил турдаги солиқ имтиёзларини муҳокама қилиш: Солиқ имтиёзларининг кўп турлари мавжуд, жумладан қайтарилмайдиган ва қайтарилмайдиган кредитлар, вақтинчалик ва доимий кредитлар, мақсадли ва кенг миқёсли кредитлар. Кредитларнинг ҳар хил турлари ва уларнинг хусусиятларини муҳокама қилиш солиқ тизимида солиқ имтиёзлари қандай ишлашини янада чуқурроқ тушунишга ёрдам беради.

Солиқ имтиёзларидан фойдаланиш билан боғлиқ келишувларни кўриб чиқиш: Солиқ имтиёзлари сиёсат мақсадларига эришиш учун самарали восита бўлиши мумкин бўлсада, улардан фойдаланишда кўпинча ўзаро келишувлар мавжуд. Мисол учун, солиқ имтиёзлари тўғридан-тўғри харажатлар ёки тартибга солиш каби бошқа сиёсат воситаларига қараганда камроқ самарали бўлиши мумкин ва улар солиқ тўловчиларнинг айрим гуруҳларини қамраб олишда самарасиз бўлиши мумкин. Ушбу келишувларни муҳокама қилиш солиқ тизимидаги солиқ имтиёзларининг ролини янада мувозанатли баҳолашга ёрдам беради.

Сиёсий мақсадларига эришишда солиқ имтиёзларининг самарадорлигини ўрганиш: Солиқ имтиёзлари кўпинча иқтисодий ўсишни рағбатлантириш ёки қашшоқликни камайтириш каби муайян сиёсий мақсадларига эришиш учун фойдаланилсада, бу мақсадларга эришишда уларнинг самарадорлигини баҳолаш муҳимдир. Бу солиқ имтиёзининг сиёсий мақсадига эришишга қаратилганлигини ва

ҳақиқий натижаларни ўрганишни ўз ичига олиши мумкин. Солиқ имтиёзларининг самарадорлигини муҳокама қилиш яхшиланиши керак бўлган соҳаларни аниқлашга ёрдам беради ва келажакдаги сиёсий қарорларини хабардор қилади.

Солиқ ислоҳотидаги солиқ имтиёзларининг ролини кўриб чиқиш: Солиқ ислоҳоти ҳаракатлари кўпинча солиқ тизимида солиқ имтиёзларидан фойдаланишни ўз ичига олади. Масалан, солиқ ислоҳоти солиқ тизимини соддалаштириш мақсадида айрим солиқ имтиёзларини бекор қилишни ёки муайян сиёсат мақсадларига эришиш учун янги солиқ имтиёзларини яратишни назарда тутиши мумкин. Солиқ ислоҳотида солиқ имтиёзларининг ролини муҳокама қилиш солиқ сиёсати ва ислоҳотлар атрофидаги кенгроқ мунозараларни тушунишга ёрдам беради.

Мамлакатимизда шу вақтгача бизнес муҳитини яхшилаш ва иқтисодий ўсишни рағбатлантиришга қаратилган қатор солиқ ислоҳотлари амалга оширилди. Бу ислоҳотлар кичик бизнес субъектлари учун ягона солиқ ставкасини жорий этиш, юридик шахслардан олинандиган солиқ ставкасини пасайтириш, айрим тармоқлар учун солиқ имтиёзларини жорий этишни ўз ичига олади. Шунингдек, жорий этилган солиқ имтиёзларидан бири бу инвестицияларни жалб этиш учун солиқ имтиёзларининг жорий этилгани бўлиб, у иқтисодиётнинг қишлоқ хўжалиги ва ишлаб чиқариш каби устувор тармоқларига киритилган инвестициялар учун солиқ имтиёзларини тақдим этади. Солиқ имтиёзи 10 йилгача муддатга берилади ва киритилган инвестиция улушига асосланади.

Ўзбекистонда солиқ имтиёзларидан иқтисодий ўсишни рағбатлантириш ва устувор тармоқларга инвестицияларни жалб этиш воситаси сифатида фойдаланилмоқда. Бироқ, ушбу солиқ имтиёзларининг ўз мақсадларига эришишда самарадорлигини, шунингдек, ҳар қандай мумкин бўлган камчиликлар ёки кутилмаган оқибатларни текшириш муҳим ҳисобланади.

Солиқ имтиёзларининг юзага келиши мумкин бўлган камчиликлари ёки кутилмаган оқибатларини батафсил кўриб чиқиш учун солиқ имтиёзларини суиистеъмол қилиш имкониятларини кўриб чиқиш зарур. Хусусан, солиқ имтиёзларидан хўжалик юритувчи субъектлар ёки жисмоний шахслар томонидан солиқларнинг адолатли улушини тўламаслик учун қўлланилиши ёки солиқ имтиёзларининг нотўғри йўналтирилганлиги ва натижада ресурслардан самарасиз фойдаланиш хавфи мавжуд.

Бундан ташқари, солиқ тизимида шаффофлик ёки ҳисобдорлик бўлмаса, солиқ имтиёзларини бошқариш мураккаб ва қимматга тушиши мумкин. Бу солиқ тизимида самарали ҳаракат қилиш учун ресурслар ёки билимга эга бўлмаган кичик бизнес ёки тадбиркорлар учун киришда тўсиқлар яратиши мумкин.

Ниҳоят, шуни таъкидлаш керакки, солиқ имтиёзлари солиқ тизимида фақат битта восита бўлиб, улардан фойдаланиш адолатлилик, самарадорлик ва соддалик каби тамойилларнинг бошқа жиҳатларига нисбатан мувозанатли бўлиши керак. Солиқ имтиёзлари иқтисодий ўсишни рағбатлантириш ва муайян хатти-ҳаракатларни рағбатлантиришнинг самарали усули бўлиши мумкин бўлсада, уларга фақат таянмаслик керак ва бир қатор омилларни ҳисобга оладиган кенгроқ солиқ сиёсати стратегиясининг бир қисми бўлиши керак.

Мамлакатимизда солиқ имтиёзлари иқтисодий ўсишни рағбатлантириш ва инвестицияларни рағбатлантириш воситаси сифатида жорий қилинган бўлсада, уларнинг самарадорлиги ва юзага келиши мумкин бўлган камчиликларини ўрганиш ҳамда солиқ сиёсатининг кенгроқ стратегиясининг бир қисми бўлишини таъминлаш муҳим аҳамиятга эга.

Солиқ имтиёзларининг Ўзбекистон солиқ тизимидаги ўрнига таъсир кўрсатиши мумкин бўлган бир қанча муаммолар мавжуд, жумладан, шаффофлик ва изчиллик йўқлиги, чекланган самарадорлик, мураккаблик ва маъмурий юк, суиистеъмоллик ёки

нотўғри фойдаланиш эҳтимоли, шунингдек, солиқ сиёсатининг бошқа жиҳатлари билан солиқ имтиёзларини мувозанатлаш зарурати. Бугунги кунда Ўзбекистон солиқ тизимида солиқ имтиёзларининг ўрнига таъсир кўрсатиши мумкин бўлган бир қанча муаммолар мавжуд:

Ўзбекистонда солиқ имтиёзларини бошқаришда шаффофлик ва изчиллик йўқлиги. Бу солиқ тизимида ҳаракат қилмоқчи бўлган бизнес ва инвесторлар учун чалкашлик ва ноаниқликни келтириб чиқариши ва номувофиқ натижаларга олиб келиши мумкин.

Ўзбекистонда солиқ имтиёзлари иқтисодий ўсишни рағбатлантириш ёки қашшоқликни камайтириш каби мақсадли сиёсат мақсадларига эришишда самарали бўлмаслиги хавфи мавжуд. Бунинг сабаби нотўғри шакллантирилганлиги ёки қўтилмаган оқибатлар бўлиши мумкин.

Солиқ имтиёзларини бошқариш мураккаб ва оғир бўлиши мумкин, айниқса солиқ тизимини самарали бошқариш учун ресурслар ёки билимга эга бўлмаган кичик бизнес ва тадбиркорлар учун. Бу кириш учун тўсиқ яратиши ва инвестиция ва тадбиркорликни тўхтатиши мумкин.

Корхоналар ёки жисмоний шахслар солиқларнинг адолатли улушини тўламаслик ёки солиқ имтиёзларини олмайдиган бошқа корхоналар билан ноҳақ рақобат қилиш учун солиқ имтиёзларини суиистеъмол қилишлари ҳолатларининг мавжудлиги. Бу солиқ тизимининг адолатлилиги ва яхлитлигига путур етказиши мумкин.

Солиқ имтиёзлари сиёсат мақсадларига эришиш учун самарали восита бўлиши мумкин бўлсада, улар солиқ сиёсатининг адолатлилиқ, самарадорлик ва соддалик каби бошқа жиҳатларига нисбатан мувозанатли бўлиши керак. Солиқ имтиёзларига ҳаддан ташқари ишониш иқтисодий ўсишга ёки бошқа иқтисодий мақсадларга самарали ёрдам бермайдиган мураккаб ва самарасиз солиқ тизимини келтириб чиқариши мумкин.

Хулоса

Олдинги муҳокамадан келиб чиққан ҳолда, солиқ имтиёзлари Ўзбекистон солиқ тизимида муҳим ўрин тутуши, чунки улар иқтисодий ўсишни рағбатлантириш ва устувор тармоқларга инвестицияларни рағбатлантириш мақсадида қўлланилиши маълум бўлади. Шу билан бирга, Ўзбекистон солиқ тизимида солиқ имтиёзларидан самарали фойдаланишни таъминлаш учун бир қанча муаммо ва масалаларни ҳал этиш зарур. Ушбу муаммоларни ҳал қилиш учун қуйидаги хулоса ва таклифларни ишлаб чиқиш тавсия этилади:

Солиқ имтиёзларини бошқаришда шаффофлик ва изчилликни ошириш: Бунга солиқ имтиёзларини қўллаш имконияти ва уларни қўллаш жараёни бўйича аниқ кўрсатмалар ва қоидаларни тақдим этиш, шунингдек, солиқ имтиёзларидан фойдаланиш ва таъсири устидан мониторинг ва ҳисобот бериш механизмларини ўрнатиш орқали эришиш мумкин.

Солиқ имтиёзларининг самарали мақсадли йўналтирилиши ва ишлаб чиқилишини таъминлаш: Солиқ имтиёзлари иқтисодий ўсишни таъминлаш ва иш ўринларини яратиш учун юқори салоҳиятга эга бўлган устувор тармоқлар ва фаолият турларига йўналтирилганлигини ҳамда уларнинг самарадорлигини максимал даражада оширадиган тарзда ишлаб чиқилишини таъминлаш муҳим аҳамиятга эга.

Солиқ тизимини соддалаштириш ва маъмурий юкни камайтириш: Солиқ тизимини соддалаштириш ва маъмурий юкни камайтириш, бу эса мураккаб солиқ тизимида ҳаракат қилишда қийналаётган кичик бизнес ва тадбиркорлар ўртасида инвестиция ва тадбиркорликни рағбатлантиришга ёрдам беради.

Солиқ имтиёзларини суиистеъмол қилиш эҳтимолини бартараф этиш: Бунга солиқ имтиёзларини суиистеъмол қилиш учун аниқ қоидалар ва жазоларни белгилаш,

шунингдек, солиқ тизимининг шаффофлиги ва ҳисобдорлигини ошириш орқали эришиш мумкин.

Солиқ сиёсатиға мувозанатли ёндашувни кўриб чиқиш: Солиқ имтиёзлари сиёсий мақсадларига эришиш учун самарали восита бўлиши мумкин, аммо улар солиқ сиёсатининг адолатлилик, самарадорлик ва соддалик каби бошқа жиҳатларига нисбатан мувозанатли бўлиши керак. Бунга бир қатор сиёсий мақсадлари ва мулоҳазаларини ҳисобга олган ҳолда солиқ имтиёзларидан кенгроқ солиқ сиёсати стратегиясининг бир қисми сифатида фойдаланишни таъминлаш орқали эришиш мумкин.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, солиқ имтиёзлари Ўзбекистон солиқ тизимида муҳим ўрин тутуди, лекин улар ўз олдиға қўйилган сиёсат мақсадларига эришиш учун эҳтиёткорлик билан йўналтирилиши, ишлаб чиқилиши ва бошқарилиши керак. Юқорида белгиланган муаммоларни ҳал қилиш орқали Ўзбекистон адолатли, самарали ва иқтисодий ўсиш ва ривожланишни рағбатлантиришда самарали солиқ тизимини яратиш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Michael P. Devereux and Rachel Griffith. Tax Incentives for Investment and Innovation: Oxford Review of Economic Policy, Volume 25, Issue 4, 2009 Page: 604-622
2. Timothy J. Bartik. Evaluating the Effectiveness of Tax Incentives for Economic Development: Upjohn Institute Working Paper No. 16-260, 2016 Page: 1-53
3. Kevin Volpp, et al. The Economics of Tax Incentives for Health Behavior Change: Annual Review of Public Health, Volume 37, 2016 Page: 287-303
4. Raffaella Calabrese, Luisa Lambertini, Caterina Mendicino. The Impact of Tax Incentives on Firm Investment: Evidence from the UK: The Economic Journal, Volume 129, Issue 623, 1 February 2019, Pages 191-213
5. Kimberly A. Clausing. Tax Incentives for Business Investment: A Primer for Policy Makers in Developing Countries: National Tax Journal, Volume 68, Issue 3, September 2015, Pages 655-666
6. John Norregaard. The Taxation of Investment: An Overview of the Issues and Options: IMF Working Paper, WP/12/48, February 2012
7. Sanjeev Gupta, Benedict Clements, and Alex Segura-Ubiergo, "Tax Incentives and Economic Growth: Evidence and Lessons for Low-Income Countries" IMF Working Paper, February 2005, p. 3.
8. John Mutti and Harry Grubert. "Tax Incentives and Economic Development: A Review of the Literature" National Tax Journal, June 2004, p. 413.
9. Joel Slemrod, "Tax Benefits: Balancing the Need for Incentives with the Goals of the Tax System" Tax Notes, January 7, 2019, p. 69.
10. Jane G. Gravelle. Tax Incentives and Economic Growth: Evidence from the United States. National Tax Journal, Vol. 59, No. 4 (December 2006), pp. 661-684
11. Mark A. Rider. Tax Incentives and Economic Development: A Review of the Evidence and the Issues. Journal of Regional Analysis and Policy, Vol. 32, No. 2 (2002), pp. 97-112
12. Kim S. Rueben. Tax Incentives and Economic Efficiency: An Analysis of State Tax Incentive Programs. Public Finance Review, Vol. 34, No. 1 (January 2006), pp. 3-26